

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Cap. XXV. De falsorum numinum venerationis origine.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

De falsorum numinum venerationis origine.

PER fabulas solummodò atque ænigmata, cum alias uniuersæ orbis terrarum gentes, tum Celtas quoque nostros theologiam suam imperito vulgo aperuisse, veros autem de Deo vero & ejus naturâ sermones in arcanis sibi solis habuisse, ex iis, quæ superiori capite adducta sunt, satis abundèque perspectum est. Attestantur idem omnes ferè Græcorum Romanorumque libri, ejusmodi ænigmatibus, sphyngebis, ac fabulis referti inexplicabilibus, præfertim poetarum. Nec quisquam inter tot auctores, in quibus haud paucos sacris initiatos fuisse existimo, tot sæculis hætenus fuit, qui arcanam illam, per sacramentum sibi commissam theologiam omnem evulgare sustinuerit. Vnde est, quòd Iustinus, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, Augustinus, & alii antiqui auctores ecclesiastici, fabulas plurimum poetarum confutare laborauerunt. Nostro demum hoc sæculo fuerunt viri doctrinâ pariter ac pietate conspicui, qui demonstrare summo conatu, maximoque labore aggressi sunt, ipsam gentium theologiam unum verum Deum, rerum cunctarum conditorem, moderatoremque, tradidisse. quo in argumento præstantissimam omnium, meo judicio, locaverunt operam Augustinus Steuchus Eugubinus, in opere, quod de perenni philosophiâ composuit; & post hunc verperrimè nobilissimus juxta ac doctissimus vir Philippus Mornæus, in libro, quem de veritate religionis Christianæ conscripsit. Verùm, quia neque hi, nec quisquam alius originem pluralitatis deorum ostendit; mihi hunc maximè locum paucis illustrandum proposui: nullo equidem alio consilio, nullâ aliâ de causâ, nisi uti ea, quæ de Germanorum diis auctores antiqui tradiderunt, clariùs, planiùsque intelligantur.

Vnum igitur, æternum Deum, rerum omnium auctorem simul ac conservatorem, ab omni ævo mortalibus creditum fuisse, pluribus documentis, testimoniisque, ex Græcorum Latinorumque theologiâ, seu philosophiâ productis, demonstrantur in libris prædictis Steuchus & Mornæus. Non Græcos tantùm atque Latinos, sed alias quoque idem sensisse gentes, paucis ego heic ostendam. Aegyptios in eadem fuisse opinione, nemini dubitare licet, quando Solonem, Pythagoram, Socratem, Platonem, & alios Græcorum sapientis, ex Aegypto, in quâ pluribus annis peregrinati sunt, isthanc doctrinam hausisse, inter auctores convenit. De Indis igitur ita Philostratus, in vitâ Apollonii, libro III, capite XI: *Τὸ μὲν δὲ πρῶτον, καὶ πλεονέκτων ἔδειξεν δοκοῦσιν θεῶν ἡρώετα τῶδε ἔξωθεν. ἡ δὲ ἰσὶ οὐκ εὐκρίνη θεοῖς, οἱ τὴν μίση αὐτῶν κυβερνοῦσιν.* hoc est: *Primam ac perfectissimam sedem tribuendam esse deo genitori hujus animalis, id est, totius mundi: proximam verò diis, qui partem ejus regunt.* De Sarmatis, qui postea Slavorum magis nomine innotuerunt, Helmoldus in chronico, lib. I, c. LXXXIV: *Inter multiformia deorum numina, quibus arva, silvas, tristitias, atque voluptates attribunt, non dissentunt unum deum in cælis, ceteri imperitantem. illum præpotentem cælestia tantùm curare: hos verò, distributis officiis, obsequentes, de sanguine ejus processisse; & unumquemq; eò præstantiorem, quò proximiorum illi deo deorum.* Ac paucis uti absolvam; omnes sic credidisse olim totius terrarum orbis gentes, testis est locupletissimus Maximus Tyrius, in dissertatione primâ, his verbis: *Εν τῷ δὲ πολέμῳ ἔσεισεν ἡ ἀσφαλεία, ἕνα ἰδοὺ αὐτῶν πάση γῆ ὁμόφωνοι νόμον ἔλογον, ὅτι θεὸς ἓς πάντων βασιλεὺς καὶ πατήρ, ἔθει πολλοὶ, θεὸν παῖδες, σωῆροχοὺς θεῶν. πάντες ἔοσαν δὲ λέγοντες, καὶ ὁ βασιβασιλεὺς, ἔοσαν ἡρώετα, καὶ ὁ σωφρονιστὴς, καὶ ὁ ἀσφαλιστὴς, καὶ ὁ ἰσχυροῦς ἔλθης τὰς ἡϊόντας, καὶ οἱ θεοὶ, τῶν μὲν ἀνίσχοντες ἀρχὴν μάλιστ᾽, τῶν δὲ κατὰ δύναμιν.* Id est: *In hac tantâ pugná, contentione, atque opinionum varietate, in eo leges omnium atque opiniones convenire videas; deum esse unum, regem omnium, ac patrem. huic multos additos esse deos alios, qui supremi illius dei sint filii, & quasi collega. in eo Græcus cum barbaro, continentis incola cum insulano, sapiens consentit cum stulto; ut si usque ad extrema oceani litora progrediaris, illic quoque deos inventurus sis; qui haud procul aliis oriuntur, aliis occidunt.* Hic auctor satis aperte etiam ostendit, quinam alii fuerint illi dii, supremi illius dei filii: nempe sidera cælestia; quæ aliis gentibus ad oceanum orientalem oriuntur; aliis ad occidentalem occidunt. quod disertius adhuc eadem dissertatione postea docet, his verbis: *Οὐδὲ τριμύριος μόνον θεοὶ, θεὸν παῖδες καὶ φίλοι, ἀλλ' ἀληθεῖς ἀριθμοὶ τῶν μὲν κατ' ἕραν αἱ ἀστέρων φύσεις, τῶν δὲ αὐτῶν κατ' αἵματων ἑστίαι.* id est: *Nec enim triginta tantùm deorum millia, supremi illius filii & amici sunt, sed innumeri: partim in celo stellarum corpora, partim in æthere genitorum essentia.* Et dissertatione xxxviii: *Ὁ μὲν δὲ θεός, ὁ τῶν ὄντων πατήρ καὶ δημιουργός, ὁ περὶ πάντων μὲν ἤλιος, περὶ πάντων μὲν ἕρανος, κρείττων ἡ χερόν καὶ αἰώνιος, καὶ πάντων φύσις.* hoc est: *Deus namque omnium,*

omnium,

omnium, quæ existant, pater conditorque, sole antiquior, antiquior celo, omni tempore major, omni ævo, & quidquid in naturâ mutatur. Sic & Julianus, in hymno, regi omnium rerum soli dicato: Εἰς ἡμῶν ἴδων δημιουργός: πολλοὶ δὲ οἱ κατ' ἄρῃον περιπαλῶντες δημιουργοὶ θεοί. id est: *Unus quidem omnium rerum est conditor: multi autem sunt in celo circumuehentes dei, conditori illi subiecti.* Patet igitur ex his, præter antiquissimum illum, verum, æternumque Deum, rerum omnium conditorem, sidera etiam cœlestia pro diis coluisse antiquis temporibus uniuersas terrarum orbis gentes. Origo pestiferæ atque execranda huic opinioni quæ fuerit, nunc aperiendum erit.

Jam inter antiquos Christianæ religionis doctores fuerunt, qui arbitrentur, toto illo
 10 primo mundi sæculo, quod aquarum eluisionem antecessit, nullum inter mortales fuisse
 falſorum numinum cultum: hocque malum post eluisionem demum esse natum. cui opi-
 nioni plerosque nostri quoque sæculi theologos accedere video. Verum ego secus sentio.
 Nempe, quum omnes pariter per uniuersum terrarum orbem gentes eosdem antiquissi-
 mis temporibus coluerint deos, eosdemque factorum obseruauerint ritus, eademque de
 mundo, de siderum motu, de cunctarum rerum naturâ disputauerint; quod de singulis fu-
 sius infra ostendetur: probabilius est, omnem harum rerum notitiam intra c l o l v i i
 annorum spatium ante inundationem esse exortam, quàm intra c x x x circiter annos,
 post inundationem, antequàm in diuersas regiones dispersæ fuerunt gentes. Confirmatur
 hæc sententia eo argumento, quòd & Ægyptii, & Persæ, & Græci, & alii populi sacra sua,
 20 factorumque ritus ab ipſo Deo, rerum omnium auctore atque opifice, vel à primo morta-
 lium, quem Deus condidit, sese accepisse gloriati sunt; ut supra satis abundèque demon-
 stratum est. Certè Satanas, postquàm ob rebellionem à vero æternoque Deo cælo de-
 turbatus: infensus per inuidiam humano generi, mox primis mortalibus Adamo & Hevæ,
 horumque deinde posteris perpetuò insidiatus est; omnibusque tentavit modis, quò o-
 mnibus pariter in eandem secum præcipitaret miseriam: donec tandem illos ab obedi-
 tiâ, hos prorsus ab omni cultu, quem uni Deo, conditori suo, summum omnes debebant,
 seduxit. Nec Cainum credo, maledictione à Deo ob fraternam cædem acceptâ, in poste-
 rum aut dilexisse verè Deum, aut rectè coluisse: sed, quem tanto scelere offenderat, ut in-
 uisum infensumque statim reliquisset: moxque à diabolo impulsus fuisse, uti à conditore ad
 30 rei conditæ venerationem sese converteret. hac insufurratâ opinione: eum, qui cuncta-
 rum rerum fuisset auctor & opifex, cœlestia maximè curare; ut ex Sarmatarum prodidit
 theologiâ Helmoldus: terrestria autem atque humana permisisse diis inferioribus, filiis suis,
 in id procreatis, uti parteis mundi regerent; quod ex Indorum protulit theologiâ Philo-
 stratus. hos autem deos esse ipsa sidera, solem, lunam, & ceteras stellas, erranteis simul
 fixasque; ut ex Maximo Tyrio patuit: quarum vim, virtutes, facultates atque effectus jam
 antea didicerat Cainus à patre Adamo, diuinarum juxta & humanarum rerum peritissi-
 mo. hos igitur deos esse venerandos, hos invocandos, horum intercessionem supremi illius
 dei, omnium patris atq; regis, iram placandam; quum per se jam ampliùs ad eum accedere
 Caino non liceret. Hanc verò pestiferam perniciosissimamque opinionem non solum sibi
 40 habuit Cainus: sed filiis nepotibusque suis tradidit. unde illud esse puto diu iudæ in epi-
 stolâ: ubi de falsis prophetis, sive doctoribus, populum Dei seducentibus, ita loquitur,
 ver. x. & xi: οὐπι δὲ ἴσα ἡμῶν οὐκ οἶδατε, βλασφημῶντες ἴσα τῷ Φυσικῶς, ὡς τὸ ἄλογον ζῷον, ὁπι-
 σῶν, ἐν τέπεις φθείρονται. ἕα αὐτοῖς, ὅτι τῇ οὐδὲ τῷ καὶν ἐπορεύθησαν. Id est: *At isti, quæcumque*
non noverunt, vituperant: quæcumque verò naturaliter, ut animantia ratione expertia, sciunt, in
his sese corrumpunt. Va ipsis: nam viam Caini ingressi sunt. Ubi satis disertè apostolus ostendit,
 Cainum falsæ doctrinæ primum inter mortales fuisse auctorem. De iisdem falsis do-
 ctoribus ita scribit diuus Petrus, in epist. ii, cap. i, ver. ult., & cap. ii, ver. i: οὐδὲ θελήματι
 αἰθροῦπε λέγεται ἐπιπεφθία: ἀλλ' ἐπὶ πνεύματι ἁγίῳ φερόμενοι ἐλάλησαν ἄγχοι θεῶν ἀνθρω-
 πι. Ἐγγονα τῷ ψαδοσπεφθίται ἐν τῷ λαῷ. ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψαδοδιδάσκαλοι, οἵπεις περισάξουσιν
 50 αἰρίσας ἀπαλαίσι, καὶ τ' ἀγορεύουσιν αὐτοῖς διαστόπιν δένεδροι. Hoc est: *Non enim libitu hominis*
allata est olim prophetia: sed acti à spiritu sancto loquuti sunt sancti Dei homines. Fuerunt autem
& falsi propheta in populo: ut etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducent hereses exi-
tales, etiam Dominum, qui illos mercatus est, abnegantes. Et eodem capite, ver. v: καὶ δεχθήσι
 κόσμη σὺν ἀφείσασιν. ἀλλ' ὁδοσιν Νοῦ, δικαιοσύνης κήρυκα, ἐφύλαξε, καὶ κλυσομὸν κόσμῳ ἀσθεῖν
 ἐπέξας: hoc est: *Et prisco mundo non pepercit: sed octauum Noë, iustitia præconem, ser uauit,*
quum diluuium mundo impiorum induceret. Hic quoque apostolus satis clarè atque dilucidè
 testatur, fuisse ante terrarum inundationem falsos doctores, qui aliam, quàm à Deo tradi-
 tam, docuerint mortales religionem: solum Noachum veram Dei doctrinam prædicasse.

quod & divus Moses testatur, genesios cap. vi, ver. viii & ix: *Sed Noachus invenit gratiam in oculis Iehovæ. Noachus vir justus, integer erat in atatibus suis, secundum Deum indefinenter ambulabat Noachus.* Et ipse Dominus, apud eundem Mosen, cap. sequenti, ver. 1: *Te perspexi justum coram me in atate hac.* Illa igitur Caini doctrina de fallorum numinum veneratione, cultuque, adeò deinde in posteros ejus, continuo Satanae promotu, prorepsit, uti etiam piorum Sethi neporum, veri Dei cultorum filios corripuerit; in tantum, uti tandem ex omni mortalium genere, viii solummodò inventi fuerint homines, quos Deus ab aquarum eluvione servari dignos habuerit; testibus Mose, ac Petro, locis prædictis. Multa fanè, imò cuncta in se concludit mala exiguus Mosis versiculus xii, capitis vi genesios; cujus verba sunt ista: *Adspiciens Deus terram, ut ecce corrupta erat, quia corruerat omnis caro vitam suam super terram.* Hinc rectè ὁ κόσμος ἁπλοῦς, id est, mundus impiorum adpellatur Petro primum illud ævum, quod inundationem antecessit. Atque initio equidem Cainus cœlestia tantum sidera, quorum faciem oculis cernebat, cum filiis suis veneratus est. de quâ veneratione ita Zephania propheta, cap. 1, ver. v: *Qui incurvant se super recta exercitus cœlorum.* de quibus etiam Domini verba, per Mosen populo Hebræorum declarata, deuteronom. cap. xvii, ver. 111: *Qui coluerit deos alienos, incurvans se illis, aut soli, aut lune, aut ulli exercitus cœlorum; quod non precepi.* Nepotes verò, vel pronepotes Caini nefariâ hac idololatriâ haud contenti, mox è mortalium quoque genere nonnullos, ob potentiam, ac rerum gestarum magnitudinem, item ob beneficia, inter numina consecratos cœlo dicarunt. unde illud M. Tullii de utrisque, lib. 11 de legibus: *Divos, & eos, qui cœlestes semper habitati sunt, colunt, & illos, quos in cælum merita vocaverint, Herculem, Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum.* item istud Ovidii, in carmine in Ibin scripto:

Denique ab antiquo divi, veteresque, novique,

In nostrum cuncti tempus adesse, Chao.

Sed cœlestium siderum veneratio omnis jam ante inundationem usurpata fuit: mortalium multi etiam post cœlo dicati sunt. Utrosque deinde Græci (vanum semper atque in risum factum hominum genus) sic fabulofitate suâ confuderunt, ac numero eorum aucto permiscuerunt; uti illos quoque divos, qui primi cœlestes habitati sunt, id est, cœlestia sidera, homines natos in terris, eosque omnes in Græciâ suâ, finxerint. unde tanta consequuta est theogoniæ eorum obscuritas, tantæque tenebræ, uti posteriores, Græci simul atque Latini, quis tandem hic vel ille foret divorum, numquam satis explanare quiverint. Quamquàm hoc in genere Assyrii quoque, & Aegyptii, & Aethiopes, & aliæ gentes mirè ineptiverint; testibus, inter alios scriptores, maxime Diodoro, lib. 1, 11, & 113; & Macrobio, Saturnaliorum lib. 1. At quæret heic fortè quispiam, quinam fuerint illi mortales ante inundationem, ob potentiam ac rerum gestarum magnitudinem cœlo dicati? Respondeo; fuisse viros forteis ante inundationem, atque potentis, magnâ famâ ob exercitam tyrannidem (quæ *gigantum* vocabulo indicatur) apud omnes mortales celebratos, dilucidissimis testatur verbis Moses, eodem lib. genes. cap. vi, ver. iv: *Gigantes erant in terrâ diebus illis; ac etiam postea: quibus diebus congregiebantur filii Dei cum filiabus hominum; que liberos pariebant illis. ii sunt potentissimi illi, qui fuerunt jam olim viri celeberrimi.* Idem Moses Lamecum, quintum ab Caino, factus tyrannidisque notâ insignit, eod. lib. cap. iv, ver. xxi 11, & xxiv, his verbis: *Tum dixit Lamecus uxoris suis; O Hada, & Zilla, audite vocem meam: uxores Lameci auribus percipite sermonem meum. nam virum interfecero ad vulnus meum: etiam adolefcentem, ad tunicem meum. quum septuplo sit vindicandus Cainus; utique Lamecus septuagies septies tanto.* Diodorus lib. v: *κολασθῆναι δὲ τὸν γίγαντα ὑπὸ Διὸς Διὸς τῶν εἰς τὸν ἄλλοις ἀνθρώπων ὡς ἄνομος, καὶ Διὸς τῶν τοῦ σώματος ὑπεροχῆς καὶ ῥώμης κατοικήσας ἐν τῷ πηλοσχορῶν, ἀπὸ τῆς τῶν δικαίων ἡμετέροις νόμοις.* Hoc est: *Causam, ut à Iove in gigantibus ita animadverteretur, fuisse ajunt injustam hominum oppressionem: quod videlicet proceritate corporum, & virium excellentiâ freti, finitimos in servitutem redigerent: & statuti de justitiâ legibus non obtemperarent.* Quidquid aliis auctoribus de gigantum cum Jove bello memoratur, angelorum id rebellionem significare, haud vanis infra, cap. xxxi, ostendam documentis. Isti igitur Diodoro memorati gigantes nulli alii fuere, quàm qui aquarum inundatione debellati sunt atque deleti. nam Lucianus quoque, in libro de deâ Syriâ, causas dictæ inundationis ex vetustissimis Græcorum monumentis recenset has: *ἵεμεναι καὶ τὰ ἰόντες, ὡς ἔμεναι ἔργα ἔπερατον. ἔτε δὲ ὄρνια ἐφύλασσαν, ἔτε ζείνους ἐδέχθη, ἔτε ἰκατέων λείχοισι. ἀνθ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο.* Hoc est: *Quum contumeliosi admodum forent, nefaria facinora perpetrarunt. neque enim iusjurandum servaverunt, neque peregrinos receperunt, neque supplicum miserti sunt. ob quas res maxima eos mox consequuta est calamitas.* Quocirca facillè crediderim, *gigantum*

gigantum vocabulum ab initio nihil aliud significasse, quàm homines, qui contra jus fasque imperium in alios arripiebant, unde etiam idem vocabulum angelis rebellibus tributum; quia hi quoque cœli imperium adfectaverant; ut infra, dicto cap. xxxi, patebit. Jam ipsum Cainum munivisse urbem, ostendit Moses, proximè dicto capite, ver. xvii: *Et cognovit Cainus uxorem suam, quæ concepit, & peperit Chanocum. Quamobrem studebat condere urbem. & vocavit nomen urbis de nomine filii sui Chanoc.* Et, si gentilibus credere dignum est auctoribus, *Ioppe Phœnicum*, quæ vulgò nunc *Iassa*, antiquior terrarum inundatione habita fuit; referentibus, Plinio lib. v, cap. xiii, Melâ lib. 1, cap. xi, Solino cap. xxxvii. Apud Plutarchum, in Themistocle, sic Artabanus Persa ad Themistoclem: *Ἡ μὲν ἡ πᾶσιν νόμων*
 10 *ἢ καλῶν ὄντων, κάλλιστος ἔστι, τὸ ἡμῶν βασιλεία, & προσωπῶν εἰκόνα ἔχει, ἢ τὰ πάντα σώζουσι.* id est: *Nobis, inter multas præclarasque leges, hæc est pulcherrima, uti regem veneremur, & imaginem adoremus omnia conservantis dei.* Hinc illud, quod apud Q. Curtium, lib. viii, de Alexandri veneratione syadet postremus adulatorum Cleo Macedonibus. verba Curtii hæc sunt: *Cleo, sicut preparatus erat, sermonem cum admiratione laudum ejus instituit. merita deinde percensuit. quibus uno modo referri gratia possit, si, quem intelligeret deum esse, confiterentur; exiguâ thuris impensâ tanta beneficia pensaturi. Persas quidem non piè solum; sed etiam prudenter reges suos inter deos colere. majestatem enim imperii salutis esse tutelam. Quin in hanc usque diem Persarum rex pro deo colitur à suis; adpellaturque Dominus, qui cælum ac terram fulciat, sustineatque. & aqua, quâ ille pedes abluit, religiosè, ceu res sacra, ac salu-*
 20 *tare morborum omnium medicamentum, adservatur.* Strabo, lib. xi, hunc morem eos à Medis primum accepisse tradit. Idem auctor, lib. xvii, ita de Aethiopiis: *Σέβουσι δὲ ὡς θεὸς αὐτῶν βασιλέας.* id est: *reges ut deos colunt.* quod & Diodorus attestatur, lib. iii. Idem Strabo paullo post: *Ὡς δὲ θεῶν τὸ πολὺ αὐτῶν θεοτάτας ἢ βασιλέας θεὸς νομίζουσι; ἢ τῶν αὐτῶν ἐδὲ βασιλέας κωνὸς ἀπάντων σωτήρας, ἢ φύλακας, αὐτῶν δὲ ἰδιώτας, ἰδίως τοῖς ἐν παρθένῳ ἑαυτοῦ αὐτῶν.* id est: *Plerosque eos, à quibus beneficium acceperunt, simulque reges, pro diis habent. reges equidem, ut communis universorum servatores, atque custodes; privatos verò homines, eorum, qui beneficiis ab iis adfecti.* Plinius, hist. nat. l. ii, c. vii: *Deus est mortali, juvare mortalem. & hæc ad æternam gloriam via. hac proceres iere Romani: hæc nunc cœlesti passu cum liberis suis vadit maximus omnis ævi rector Vespasianus Augustus, fessis rebus subveniens. hic est vetustissimus referendi benemerentibus gratiam mos, ut tales numinibus adscribantur. quidpe & omnium aliorum nomina deorum, & quæ supra retuli siderum, ex hominum nata sunt meritis.* Ovidius, de Pont. l. ii, eleg. ix:
 30 *Vilitas igitur magnos hominesque deosque Efficit, auxiliis quodque favente suis.*
 Cicero, de naturâ deorum lib. i: *Aut forteis, aut claros, aut potenteis viros tradunt post mortem ad deos pervenisse; eosque esse ipsos, quos nos colere, precari, venerarique soleamus.* Tacitus, annal. lib. ii, de Germanico: *Iam classis advenerat, cum præmisso comæatu, & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusiana nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret; lacus inde & oceanum usque ad Amisiam flumen secundâ navigatione pervenitur.* Cicero, libro præ-

Sed

Sed jam alia heic oriri potuerit quaestio. nempe, quum universum mortalium genus, praeter Noachum, uxoremque ejus, ac treis filios, horumque uxores, inundatione penitus exstirpatum sit; unde haec siderum aliorumque numinum veneratio ad omneis simul Noachi posteros pervenerit; ita, uti postea sola Hebraeorum gens veri Dei, cunctarum rerum opificis; cognitionem juxta atque cultum servaverit: nam Noachum Deus, cum filiis uxoribusque, ob pietatem in arca ab aquarum injuria protexit. Respondeo: Noachum equidem justum, pium, sanctumque fuisse virum, testatur disertissime Moses, ipseque Dominus, ut supra relatum: at de filiorum ejus, horumque uxorum religione nihil additur. proinde, licet non omnes, unus tamen vel alter ex iis poterat esse contemtor veri Dei, atque idololatra: utique feminae; quarum mentes in superstitiones semper pronae. Servari 10 nihil minus hos omneis voluit Jehova, non propter ipsorum religionem, atque fidem, sed ob pietatem patris Noachi. sic enim & Ismaelem, profanae gentis conditorem, salvum esse voluit Dominus, & in magnam excrescere gentem, non ipsius gratia, sed quia filius erat Abrahami: teste divo Mose, Gen. cap. xxi, ver. xiii. Aut, si haec minus placet sententia; licet pii religiosiq; fuerint veri Dei cultores omnes pariter Noachi filii, horumque uxores, cum ante inundationem in paternis agris, tum durante inundatione; in arca a patre constructa tamen, postquam ex hac, cessante aquarum eluvione, egressi sunt, mox ad pristinam illam idololatricam, qua omnis terra ante eluvionem erat repleta, cujusque memoriam non poterant non tenere, unus vel alter delabi potuit. Quin satis hoc omni- 20 bus certum esse debere existimo in Chamo. cujus flagitiosissimum illud in patrem dormientem facinus, omnium rerum a filiis Noachi post inundationem gestarum narratur primum. quod ille sane numquam perpetrasset, nisi summus divina juxta fuisset atque humanae disciplinae contemtor: ob quod ipsum maledictionem a Deo, denuntiante patre Noacho, consequutus est, ut antea Cainus. Ab uno autem Chamo, ejusque postea liberis, in omnem Noachi posteritatem, ante etiam linguae primae confusionem, disseminata est abominanda ista pestis. Unde omnes, contempto conditore suo, vero Deo, preceptoque ejus, ut supra capite iv dictum, repugnantes, unanimi consensu, in terram Schinar profecti, urbem magnam, turrimque praetaltam, ad aeternam nominis memoriam, aedificare aggressi sunt. qua Deus re graviter offensus, linguam eorum, qua tunc una utebantur omnes, confudit, in plurimasque dialectos dissipavit; ipsosque in universum dispersit 30 terrarum orbem. Illi, in suam quique regionem profecti, nefariam, qua ante inter se juncti usi erant, idololatricam una secum transportarunt. Hinc postmodum omnes per universum terrae orbem gentes unos eosdemque veneratae sunt deos, Solem, Lunam, Saturnum, Jovem, Mercurium, Martem, Venerem, Minervam, Vulcanum, Herculem, & alios: & quamlibet aliis aliae nominibus, secundum suae quaeque linguae vim atque interpretationem; tamen ritibus atque ceremoniis ferè eisdem; quod infra in singulis earum partibus clarius patebit: eamdem omnes de singulis diis opinionem tenentes. Unde illud est Plutarchi, in libro de Iside: Θεός ἢ ἕτερος παρ' ἑτέροις ἐνομιζαίμεν, ἢ δὲ βαρβάρους ἔθνευσι, ἢ δὲ νότιοις, ἢ βορείοις· ἀλλ' ὡς περὶ ἡλίου, καὶ σελήνης, ἔρανος, καὶ γῆς, καὶ θαλάσσης, κοινὰ πάντα, ὀνομάζονται ἀλλοίως τῶν ἀλλῶν, ἕως ἐνὸς λόγου, ἔπειτα κοσμεύονται, καὶ μὴ ἀπονοίας διακροσώμενοι, ἔδωκεν ἡμεῶν 40 ἑσπερίων ὅτι πάντας τῶν ἀγγέλων, ἑτεροὶ παρ' ἑτέροις καὶ νότιοις καὶ βορείοις ἰσχυροὶ καὶ ἀπονομοῦνται. id est: Neque verò alii apud alios existimantur esse dii, aut sui Graecis, barbaris item sui; alii septentrionalibus, alii australibus: sed, quemadmodum sol, luna, caelum, terra, mare, communia sunt omnibus, tantum aliter ab aliis adpellata; ita unius mentis, hoc universum temperantis, uniusque providentia huic praefectae, & facultatum administrarum, omnibus rebus destinatarum, alii apud alios honores, alia nomina, legum instituto habentur. Et illud apud Livium lib. xlii; ubi Q. Fabius Flaccus censor a senatu Romano increpatur, quod Lucinae Iunonis in Brutiis templum tegulis marmoreis detexerat, uti iisdem tegulis templum Romae, quod ipse aedificari curabat, tegetet: *Obstringere religione populum Romulum ruinis templorum templa aedificantem. tanquam non iidem ubique dii immortales sint: sed spoliis aliorum alii colendi exornandique.* Quo & illud pertinet, quod supra ex Caesaris commentar. vi attuli de Celtis; *Deorum maxime Mercurium eos coluisse: post hunc, Apollinem, & Martem, & Jovem, & Minervam: de quibus eamdem ferè, quam reliqua gentes, habuerint opinionem.* Possem heic recensere testimonia auctororum, qui omnium ferè Graecorum Latinorumque deorum numina in aliis etiam totius orbis gentibus memorant. sed id nimis longum foret, nec necessarium; quando cuivis, monumenta eorum legenti, ea cognoscere facillimum est. Notatu maxime dignum est, quod Diodorus, lib. iii, de Atlantis populis, magnam insulam contra Africae litora incolentibus (Americanos intelligi, alibi pluribus certisque ostendi poterit,

terit, Deo adnuente, documentis) ex vetustissimorum traditionibus prodit his verbis: *Ἡμεῖς δ' ἐπεὶ περὶ τῆς Ἀτλαντίας ἐμνήσθημεν, οὐκ αἰσίοτον ἡγάμεθα διελθεῖν τὰ μυθολογούμενα περὶ αὐτῆς, περὶ δ' ἵεῶν γενέσεως, ἀλλὰ τὴν μὴ πολλὴν ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς μυθολογούμενων περὶ Ἑλλάδος.* id est: *Sed, postquam de Atlantis facta est mentio, non alienum ducimus, adungere que illi de ortu deorum fabulantur; quia à Græcorum fabulis haud multum dissonant.* Exinde ferè omnium deorum deorumque historiam ex Atlantiorum theologiâ refert, quos Græci coluerunt: quos & ipsos apud se natos gloriabantur Atlantii, ut reliquæ gentes. Sed uti credas, omnem Noachi posteritatem in falforum numinum cultum fuisse prolapsam; en, discretissimum est testimonium in historiâ Jehosua, capite ultimo: ubi ipse Dominus testatur, adeo omneis mortalium fuisse idololatrias, uti etiam Abrahami, quem ille unum tunc ex omnium mortalium cœtu in filium sibi dilegit, pater fuerit eadem peste correptus. Verba illic leguntur ista: *Tum dixit Jehosua omni populo: Sic dicit Iehova, Deus Israël: Ultra flumen Euphratem habitabant majores vestri olim: utpote Therachus pater Abrahami, & pater Nachoris: colebant que deos alienos. Sed adsumsi patrem vestrum Abrahamum à terrâ, qua est trans illud flumen.* Atque origo falforum numinum, quæ non solum Celtæ nostri, sed universæ per terrarum orbem gentes, exceptis unius Abrahami posteris, Dei populo (quamquàm de hoc etiam frequentes adeoque perpetuæ Dei prophetarumque querelæ in sacris libris) veneratæ sunt, sic se habet.

CAPVT XXVI.

20 *De variis Germanorum diis. ubi ostenditur, primùm, omneis gentium deorum adpellationes ad unum spectare solem; dein, easdem ad unum, verum, æternumque Deum esse referendas.*

30 **Q**UENTENSIUM est suprâ, cap. xxii, Tacitum plerorumque aliarum gentium deorum venerationem Germanis nostris attribuire: è diverso autem Cæsarem, Solem tantum, ac Lunam, & Vulcanum eos novisse, adfirmare; reliquos ne famâ quidem accepisse. Utriusque veram fidemque esse narrationem; modò hæc Cæsaris falsa expungas verba, reliquos ne famâ quidem acceperunt; pluribus hinc aperire conabor argumentis.

Macrobius, Saturnal. lib. i, cap. xvii, omneis deorum adpellationes ad unum spectare solem adfirmat; pluribusque id postea quamgravissimis rationibus, ex gentili theologiâ productis, vii integris capitibus confirmare sedulus adnititur. Ego, non modò omnia deorum nomina ac numina ad unum pertinere solem, deorum verò ad lunam; sicque & Celtas nostros, & omneis olim sensisse genteis: sed ea ipsa varia solis lunæque vocabula ad unum, verum, æternumque Deum esse referenda, quem in unitate trinum, in trinitate unum veneramus, rerum cunctarum conditorem juxta ac moderatorem, cum ex Macrobio, tum ex aliis gravissimis præcis auctoribus, validissimis demonstrare conabor documentis.

40 Macrobius igitur, in dicto cap. xvii, à variis solis virtutibus & effectibus, varia ei tributa fuisse à mortalibus nomina existimat, simulque numina. Huic ego opinioni non solum libenter accedo; sed interius etiam penetro. Nempe mortalium primus ADAMUS, quum cunctis rebus, à Deo recens conditis, certa imponeret vocabula; quod testatur Moses gen. c. ii, v. xi, x, & xx; ipsi autem Deo, rerum omnium conditori, nullum certum, proprium, ac peculiare inveniret nomen; quod non magis illi aperuit Deus, quàm Mosi sciscitanti, exodi c. iii, v. xiv: ab variis causis variisque effectibus varias ei tribuit adpellationes, quarum haud pauca in sacris leguntur libris. Ea adpellationum ratio ad omneis postea gentes, unâ cum reliquâ theologiâ, pervenit; ut patet haud ita obscure è dicto Macrobio, cum quo consentiens Plutarchus, in libro de Iside, ita ait: *Ἐὸς λόγῳ, τὴν πάντα κοσμοῦν, & ἡ μίαν προνοίαν ὁμοιοποιήσας, ἢ διωάμειον ὑπεργῶν ὁπὶ πάντας τὸ ἀγαθῶν, ἕτεραί περὶ ἑτέροις γέγονασι πρὸς τὴν ἀστυχίαν.* Id est: *Unius mentis, universum hoc temperantis, uniusque providentiæ eidem præfectæ, & facultatum administrarum, omnibus rebus destinatarum, alii apud alios honores, aliæque reperte sunt adpellationes.* Illustrant hæc quammaximè, quæ Seneca, in iv de beneficiis, cap. vii, tradit his verbis: *Natura, inquis, hæc mihi præstat. Non intelligis, te, quum hoc dicis, mutare nomen Deo. quid enim aliud est natura, quàm Deus, & divina ratio, toti mundo & partibus ejus inserta? Quotiens voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellere. & Iovem illum Optimum ac Maximum ritè dices & Tonantem, & Statorem: qui non, ut historici tradiderunt, ex eo, quòd post votum susceptum acies Romanorum fugientium stetit, sed quòd stans*